

**BISKUPSKA KONFERENCIJA BOSNE I HERCEGOVINE
KOMISIJA "JUSTITIA ET PAX"**

IZVJEŠĆE O STANJU LJUDSKIH PRAVA U BIH ZA 2002. GODINU

SADRŽAJ

UVOD	3
I. POLITIČKA PREVIRANJA U BiH	4
I.1. Geopolitički značaj BiH	4
I.2. Tiha revizija Daytonskog sporazuma	4
II. USPOREDBA STANJA LJUDSKIH PRAVA U ODNOSU NA 2001. GODINU	7
III. MIGRACIJA I SPORI PROCES POVRATKA	9
III.1. Stanovništvo BiH i sporst u implementaciji Aneksa VII Daytonskog sporazuma	9
III.2. Struktura stanovništva u F BiH	9
III.3. Struktura stanovništva Republike Srpske	11
IV. GOSPODARSKA I SOCIJALNA SITUACIJA U BiH – REZULTAT I POSLJEDICA NIJEKANJA TEMELJNIH LJUDSKIH PRAVA	15
IV.1. Razaranje gospodarskog potencijala BiH	15
IV.2. Osnovni gospodarski pokazatelji kakvoće života u BiH	16
IV.3. Nezaposlenost	17
IV.4. Populacija umirovljenika i siromaštvo ove kategorije stanovništva	19
V. ZAKLJUČNA RIJEČ	20
VI. SPECIJALNO IZVJEŠĆE - ODNOS DRŽAVE PREMA CRKVAMA I VJERSKIM ZAJEDNICAMA U BiH	22

UVOD

Prostor koji zauzima Bosna i Hercegovina (BiH) je stoljećima bio stjecište svih značajnijih geopolitičkih, kulturnih i vjerskih utjecajnih silnica Europe. Tijekom cijele povijesti u BiH su se skoro oduvijek sudarale suprotnosti Istoka i Zapada, Carigrada i Rima, islama i kršćanstva, komunizma i kapitalizma.

Kao vječita interesna sfera i Istoka i Zapada, BiH je oduvijek bila ratno poprište za rješavanje interesa europskih velesila. Svekoliko i stalno posezanje i svojatanje BiH kulminiralo je krvavim ratnim sukobom 1992-1995. godine, a u svojim posljedicama vuče se sve do današnjih dana.

Tragedija BiH proteže se tijekom skoro cijele njene povijesti: od feudalne bijede praćene pastoralnom zapuštenošću u odgoju bosanskog puka, turske agresije i okupacije, austrougarske aneksije i tereta Prvog svjetskog rata, velikosrpske vladavine Kraljevine Jugoslavije, bjesomučnog Drugog svjetskog rata, komunističke totalitarne vladavine, te posljednjih ratnih zbivanja i poratne neimaštine.

Tijekom čitave povijesti sav teret krvavih događanja podnijeli su samo stanovnici ovih prostora. Žilavi bosanski puk uvijek bi opstajao i odolijevao nevoljama, a lijep sukus života u BiH bi davala samo ukorijenjena snošljivost i tolerancija kao temeljni fundus ovdašnjeg opstanka.

Breme koje na svojim leđima nosi stanovništvo Bosne i Hercegovine (p)ostalo je uistinu preveliko i u ovo poratno vrijeme.

I. POLITIČKA PREVIRANJA U BiH

I.1. Geopolitički značaj BiH

Bosna i Hercegovina se nalazi na zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka. Na sjeveru, zapadu i jugu graniči s Republikom Hrvatskom, a na istoku s SR Jugoslavijom.

S ukupnom površinom od 51.209,2 km² (od toga 12,2 km² morske površine), Bosna i Hercegovina jedva da predstavlja veću točku na zemljopisnoj karti svijeta. Ali kad god bi se bosanskim nebom zavaljali crni oblaci rata, tresli bi se i uzdignuti tronovi europskih prijestolnica, jer rat u Bosni uvijek prijeteći da će omamnu krv raznijeti na sve strane svijeta.¹

Nalazeći se na granici interesnih sfera, problem Bosne i Hercegovine, postao je zaprekom i kamenom spoticanja pri izgradnji novog svjetskog poretka. Stoga je pod svaku cijenu i što prije bilo potrebno iznaći bilo kakvo rješenje za ovaj prostor. Nedosljednim rješavanjem bosansko-hercegovačkog problema, Bosna i Hercegovina je u svom oporavku krenula nejasnim putem bez jasne vizije ostvarivanja proklamiranih demokratskih ciljeva. Naime, potpisivanjem mira 1995. godine međunarodna zajednica je kompromisnim "rješenjem" ratnog djelovanja, u Daytonu uvela novo političko rješenje Bosne i Hercegovine. Novo kompleksno ustrojstvo Bosne i Hercegovine je šanse za priključak obitelji modernih demokratskih država Europe svelo na razinu utopije.

I.2. Tiha revizija Daytonskog sporazuma

Daytonskim sporazumom 1995. godine BiH je faktički podijeljena na dva entiteta (Federaciju BiH i Republiku Srpsku). Federacija je do potpisivanja Sporazuma o implementaciji odluke Ustavnog suda BiH bila entitet dva konstitutivna naroda BiH: Hrvata i Bošnjaka - muslimana², a Republika Srpska je entitet srpskog naroda. Federacija BiH je Daytonskim sporazumom administrativno podijeljena na deset županija (kantona). Svaka od njih ima svoju vladu i parlamentarno tijelo. Županije su podijeljene na općine, te ih na području F BiH ima ukupno 84. Republika Srpska je također administrativno podijeljena na pet regija i 64 općine. Uz sve to kao zasebna administrativna jedinica u BiH egzistira i Brčko Distrikt.

Kao što je poznato iz ranijih Izvješća Komisije³, Ustavni sud BiH je 2000. godine donio odluku o konstitutivnosti sva tri naroda (Hrvata, Srba i Bošnjaka) na čitavom teritoriju BiH, te time proglasio neustavnim odredbe po kojima je F BiH bila entitet samo Bošnjaka i Hrvata, a RS entitet samo Srba. Potpisana odluka 2002. godine je djelomično sprovedena u djelo. Budući da nije bilo dovoljno političke volje donijeti

¹ Primjerice, neposredni povod početku I. svjetskog rata bio je atentat srpskih ekstremista na austrougarskog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, 28. lipnja 1914. godine !

² Ustavom SFRJ iz 1974. godine tadašnje komunističke vlasti su bosansko-hercegovačkim muslimanima kao specifikumu dale status naroda (nacije), te se oni sve do pada komunističkog režima 1991. godine nacionalno deklariraju kao Muslimani, a od 1991. godine pa nadalje kao Bošnjaci. Politička volja ovog korpusa stanovništva BiH konačno je definirana na Bošnjačkom kongresu održanom 27. rujna 1993. godine.

³ Izvješća Komisije Justitia et Pax BK BiH o stanju ljudskih prava u BiH za 2000. i 2001. godinu.

predviđene amandmane u predviđenoj proceduri, onda ih je u oba entiteta nametnuo Visoki predstavnik. Nametnute amandmane moraju usvojiti oba parlamenta što do sada nije učinjeno u cijelosti.

Bivši Visoki predstavnik za BiH Wolfgang Petritsch je u ožujku ove godine organizirao pregovore, između političkih stranaka iz F BiH i RS, o provedbi ove odluke Ustavnog suda BiH. Sama procedura, koja je provedena zbog implementacije ove odluke Ustavnog suda BiH, govori o apsurdnosti mjerila u BiH. Ni u jednoj demokratskoj državi se ne raspravlja o primjenama odluka koje donosi Ustavni sud, jer se one smatraju obvezujućim. Pregovori su bili dugotrajni i u njima nije sudjelovao veći broj stranaka, a neke od stranaka koje su sudjelovale, tijekom pregovora su se povukle. Sporazum o ustavnim promjenama je potpisan u Sarajevu, 27. ožujka 2002. godine, a potpisali su ga predstavnici sljedećih parlamentarnih stranaka: SDP, Stranka za BiH i NHI (iz FBiH), te PDP i SDS (iz RS). Sporazum nisu potpisale HDZ i SDA kao i mnoge druge stranke, a nesporednosti, odnosno političko negodovanje su razlogom straha ovih političkih opcija od pogoršanja ionako reduciranih nacionalnih prava Daytonskim sporazumom. Prema sporazumu o implementaciji Ustavne odluke u FBiH zaštita se nacionalnih interesa sva tri naroda ostvaruje u Domu naroda, dok je to u RS zadaća Vijeća naroda.

Dom naroda u FBiH ima svu nadležnost koju ima i Zastupnički dom FBiH, dok Vijeće naroda u RS nema svu nadležnost koju ima i Narodna skupština RS (kao predstavničko tijelo), nego Vijeće naroda ima oko deset posto nadležnosti. To znači da je sporazumom napravljen kompromis na štetu Hrvata i Bošnjaka kojima ovim nije zagarantirano jednako učešće u donošenju zakona i drugih propisa iz nadležnosti parlamenta, dok je njime Srbima zagarantirano jednako učešće u donošenju odluka u FBiH. Sporazumom je također definirano da predsjednik RS⁴ ima sva ustavna ovlaštenja ove institucije, a uz njega figuriraju dva potpredsjednika iz druga dva naroda koji mu samo pomažu u onim poslovima koje im predsjednik povjeri, što znači da nemaju nikakvih stvarnih ovlasti. U F BiH također postoje predsjednik i dva potpredsjednika (sva trojica su iz različitih konstitutivnih naroda), s tom razlikom da se oni rotiraju na poziciji predsjednika i odluke moraju donositi zajedno i konsenzusom. Lista vitalnih nacionalnih interesa, definiranih Sporazumom, je svedena na samo par točaka koje se razmatraju u Vijeću naroda RS, dok se u Domu naroda F BiH razmatra svako pitanje, bez ograničenja. Da bi se u Vijeću naroda RS neko pitanje proglasilo vitalnim nacionalnim interesom potrebna je suglasnost dvije trećine sudaca Vijeća Ustavnog suda, što onemogućava kompozicija samog Suda. Teorijski je to moguće, ali ne i praktično. Iako postoji opasnost previše subjektivne prosudbe ipak mislimo da je ovaj Sporazum najviše pogodilo Hrvate koji su najmalobrojniji konstitutivni narod u BiH. Naime, biranje entitetskih vlada po Sporazumu obavlja Zastupnički dom u FBiH, a Narodna skupština u RS. Dakle, vlade se biraju bez suglasnosti i potvrde Doma naroda i Vijeća naroda. Vlada RS, kako predviđa Sporazum, sastoji se od premijera i 16 ministara: 8 iz redova srpskog, 5 iz redova bošnjačkog i 3 iz reda hrvatskog naroda. Vlada F BiH, uz premijera ima isti broj ministara: 8 iz redova bošnjačkog, 5 iz redova hrvatskog i 3 iz redova srpskog naroda. Dakle, obje vlade čini 14 Bošnjaka, 12 Srba i 8 Hrvata. Iz ovog je vidljivo da Hrvati ne ostvaruju značajnije konstitutivne ovlasti u F BiH, kao ni u RS, što dodatno otežava njihov ionako težak položaj. Stječe se utisak da se sustavno pokušava svesti bosansko-hercegovačke Hrvate na manjinu, što oni po Daytonskom sporazumu nisu. To je najvjerojatnije posljedica težnje međunarodne zajednice da u što većoj mjeri reducira utjecaj susjedne Republike Hrvatske na

⁴ Predsjednik RS se uvijek bira iz većinskog naroda, a u RS su to Srbi.

političke tokove u BiH. To smatramo pogrešnom postavkom iz razloga što će zasigurno Hrvati smatrati BiH svojom državom samo ukoliko u njoj budu ostvarivali suverena prava kao i ostala dva konstitutivna naroda. Nakon potpisivanja Sporazuma Parlament F BiH i Narodna skupština RS su trebale usvojiti ustavne promjene definirane Sporazumom. Međutim to se nije dogodilo, te je Visoki predstavnik u BiH nametnuo ustavne amandmane. Sporazum o ustavnim promjenama još jednom ukazuje na neujednačenost stavova međunarodne zajednice za čitavo područje BiH. Sporazum je cementirao Republiku Srpsku kao entitet srpskog naroda, što je u suprotnosti s odlukom Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti sva tri naroda na području cijele države.

Međunarodna se zajednica u svojoj politici prema BiH deklarativno čvrsto držala principa definiranih tijekom mukotrpnih daytonskih pregovora, iako ovakvo "razrješenje" problema nije navodno zadovoljilo niti jedan od tri konstitutivna naroda u BiH. Iako je njezina prvenstvena zadaća u BiH zaštita i očuvanje temeljnih ljudskih prava, ona ih je sama kršila zabranom trajnog političkog djelovanja nekim političkim radnicima, koje je ona bez objavljenih dokaza o njihovoj krivnji smijenila iako ih je narod izabrao na slobodnim izborima. Cjelokupno stanje kaosa u kojem se BiH još uvijek nalazi i nakon više od sedam godina poraća ukazuje da daytonski temelji ne figuriraju kao sigurni za izgradnju čvrste državne građevine i demokratskog društva. Naime, u ovakvu nepravedno i neodrživo podijeljenu državu nitko se ne usuđuje ulagati pa se ona i s te strane pokazuje neprihvatljivom za njezine građane. Stoga se neminovno pojavila potreba redefiniranja unutarnjeg ustrojstva države i međusobnih odnosa tri konstitutivna naroda.

Mirovni sporazum u Daytonu, kojim je zaustavljen krvavi sukob, svakako nije jamac pronalaska održivog *modus vivendi* naroda BiH. Još svježi ožiljci dubokih rana na tijelima i dušama njenog stanovništva sputavaju bilo kakav napredak u stvaranju čovjeku dostojna života na ovim prostorima. Sve se neminovno odražava na loše stanje ljudskih prava. Neuređeno državno ustrojstvo sputava razvitak gospodarstva i građane BiH gura u neizvjesnu budućnost praćenu neimaštinom i općom nesigurnošću. Prema govoru visokog predstavnika Paddyja Eshdowna pred Parlamentarnim komitetom Europske unije za vanjske poslove o stanju u BiH održanom u Briselu 3. prosinca 2002. godine, Bosna i Hercegovina je sve bliže totalnom kolapsu, a sveukupna situacija se doima alarmantnom.

Iako je Bosna i Hercegovina 24. travnja 2002. godine primljena u Vijeće Europe, jasno je da sklopljeni mir u Daytonu ne znači konačno rješenje na temelju kojeg bi zaživjela čvrsta, demokratska Bosna i Hercegovina kao pravna država reda i poretka, te ekonomskog napretka.

II. USPOREDBA STANJA LJUDSKIH PRAVA U ODNOSU NA 2001. GODINU

U odnosu na 2001. godinu stanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini se nije znatno popravilo. Izvjesni pozitivni pomaci postignuti su u implementaciji Aneksa VII Daytonskog sporazuma⁵. Međunarodna je zajednica od svršetka rata uložila velike napore i izdvojila znatnu materijalnu pomoć kako bi se uspješno prevladale teške migracijske posljedice genocidnih ratnih zbivanja. Svladavanje ovog problema vrlo je značajno za oporavak i opstanak BiH, međutim slika o povratku raseljenih osoba u svoje domove nije onakva kakvom se doima uvidom u službene statistike.

Prema službenim statistikama UNHCR-a od potpisivanja Daytonskog sporazuma do 30. XI. 2002. godine u BiH je registrirano ukupno 919.746 povrataka izbjeglih i raseljenih osoba u svoje predratne domove. Od navedenog broja povrataka 420.485 odnosi se na izbjegle osobe, a 499.261 na interno raseljene osobe unutar BiH. Prema istom službenom izvoru do istog datuma se na područje F BiH vratilo 682.365 osoba (74,19% od ukupnog broja), na područje RS 218.996 osoba (23,81%) i 18.385 osoba (2%) na područje Brčko Distrikta.

Navedeni podaci ukazuju kako je u 2002. godini zabilježen najuspješniji trend implementacije Aneksa VII. Daytonskog sporazuma, tako da je u periodu od 01. siječnja 2002. do 30. studenog 2002. godine ukupno registrirano 96.967 povrataka od čega je prema procjenama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH je 91.969 tzv. "manjinskih povrataka"⁶ (skoro 95%).⁷

Nažalost, stvarna situacija na terenu ukazuje na drukčiju sliku, jer je većina povratnika i nakon ulaska u posjed svoje imovine ostala u mjestima svog prethodnog boravišta. Osim još uvijek vladajuće psihoze nesigurnosti i straha, glavni razlog nemogućnosti istinske implementacije ovog dijela Daytonskog sporazuma je socijalne prirode, jer tijekom dugotrajnog i za povratnike mukotrpnog procesa povratka nije skoro ništa učinjeno na stvaranju uvjeta koji bi povratak raseljenih učinio održivim. Velika stopa nezaposlenosti u oba entiteta i nespремnost lokalnih vlasti i stanovništva za inkorporiranje povratnika u staru društvenu sredinu, povratnike prisiljavaju na trajno raseljavanje izvan prostora svoga zavičaja.

Najviše zabrinjava odljev mlađeg, radno sposobnog dijela populacije. Bosna i Hercegovina je od početka rata do danas izgubila i znatan broj obrazovanog mladog kadra, usprkos činjenice da sa BiH ispravama još uvijek nije moguće putovati u inozemstvo bez viza. Pri tome treba naglasiti da tom odljevu pomažu iz svojih vlastitih interesa i međunarodne organizacije.

Statistike zasnovane na većim anketnim uzorcima pokazuju kako većina anketiranih mladih u BiH (oko 70 %) izražava bezuvjetnu spremnost za trajno napuštanje svoje domovine. Beperspektivnost i letargija u koju padaju mladi ove zemlje posljedica je

⁵ Aneksom VII Općeg okvirnog sporazuma za mir regulirana su pitanja povratka izbjeglih i raseljenih osoba u svoje predratne domove.

⁶ Pod "manjinskim povratkom" podrazumijeva se povratak raseljenih i izbjeglih osoba na područja gdje je prije rata živjelo većinsko stanovništvo druge nacionalnosti.

⁷ "Bilten 2002. Izbjeglice iz BiH i raseljene osobe u BiH", koji je pripremlilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

izuzetno lošeg gospodarsko-socijalnog stanja u zemlji i katastrofalno deprimirajuće poratne političke klime.
Iako su na političkom planu učinjeni određeni pomaci k boljitku, suštinski se za pučanstvo BiH ništa nije promijenilo u smjeru poboljšanja kakvoće života.

III. MIGRACIJA I SPORI PROCES POVRATKA

III.1. Stanovništvo BiH i sporost u implementaciji Aneksa VII Daytonskog sporazuma

Prema posljednjem popisu stanovništva 1991. godine u BiH je živjelo 4.364.574 stanovnika. Od toga je na Bošnjake spadalo 43,7 %, na Srbe 31,4 %, na Hrvate 17,4 % i 7,6 % na ostale.⁸ Trenutna procjena prisutnog stanovništva na dan 30. VI. 2000. godine je 3.781.183 žitelja.⁹

Tijekom rata 1992.-1995. godine BiH je izgubila oko 200.000 svojih građana, koji se smatraju poginulim ili nestalim. Više od milijun ljudi je izbjeglo iz zemlje i rasulo se širom svijeta. Procjene govore da u zemlji danas živi oko 23% manje stanovništva u odnosu na 1991. godinu.

III.2. Struktura stanovništva u F BiH

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine, na prostoru današnje Federacije BiH živjelo je 2.757.291 stanovnik (52,18% Bošnjaka, 22,14% Hrvata, 17,52% Srba i 8,16% ostalih). Federacija BiH je zbog ratnih zbivanja izgubila znatan dio svoje populacije. Na prostoru ovog entiteta trenutno živi oko 73% domicilnog stanovništva, dijelom u svojim prebivalištima, a dijelom kao raseljene osobe unutar Federacije.

Struktura stanovništva je osim iz izravnih posljedica rata uvelike izmijenjena i trajnim doseljavanjem velikog broja državljana iz SR Jugoslavije (Sandžak) i Kosova - što je posljedica ratnih zbivanja, sveopće neimaštine i nesigurnosti.

Trenutno u Federaciji BiH boravi 281.652 raseljene osobe od kojih je 35% iz Federacije BiH, a 65 % iz Republike Srpske (podaci prema tzv. re-registraciji). Repatrijacija BiH izbjeglica u inozemstvu i svojim mjestima izbjegličkog boravka, ima za posljedicu tendenciju trajne dislokacije povratnika, a izravno utječe na stalno povećanje broja raseljenih osoba u Federaciji BiH. Značajan broj povratnika je status izbjeglice zamijenio statusom raseljene osobe u Federaciji BiH.¹⁰

⁸ Značajan udio u populaciji "ostalnih" 1991. godine predstavljali su Jugoslaveni kao nacija nastala unitarističkim težnjama komunističkih vlasti tijekom njihove pedesetogodišnje vladavine. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Jugoslaveni su činili oko 5,5 % stanovništva BiH, da bi raspadom bivše SFRJ ova nacionalna skupina skoro iščezla.

⁹ Procjena Zavoda za statistiku BiH

¹⁰ Službeni podaci Federalnog zavoda za statistiku

Nacionalna struktura stanovništva u Federaciji BiH prema popisu iz 1991. godine:

Red. br.	ŽUPANIJA - KANTON	Nacionalna struktura				UKUPNO
		Bošnjaci	Hrvati	Srbi	ostali	
1	2	3	4	5	6	7 (3+4+5+6)
1.	Unsko–sanska	247.856	10.886	72.644	13.141	344.527
2.	Posavska	8.107	44.657	7.955	2.906	63.625
3.	Tuzlanska	361.566	46.908	67.559	48.368	524.401
4.	Zeničko–dobojska	280.262	88.042	70.625	39.350	478.279
5.	Bosansko–podrinjska	28.794	81	11.183	1.370	41.428
6.	Srednjobosanska	147.607	130.663	40.158	20.547	338.975
7.	Hercegovačko-neretvanska	100.040	108.867	37.651	21.075	267.633
8.	Zapadno-hercegovačka	1.611	86.164	231	986	88.992
9.	Kanton Sarajevo	250.928	34.577	133.646	74.291	493.442
10.	Herceg-bosanska	12.041	59.553	41.561	2.834	115.989
UKUPNO u FBiH:		1.438.812	610.398	483.213	224.868	2.757.291

Nacionalna struktura domicilnog stanovništva po kantonima Federacije BiH na dan 31. 12. 2000. godine:

Red. br.	ŽUPANIJA - KANTON	Nacionalna struktura				UKUPNO
		Bošnjaci	Hrvati	Srbi	Ostali	
1	2	3	4	5	6	7 (3+4+5+6)
1.	Unsko–sanska	231.004	5.797	6.289	1.416	244.506
2.	Posavska	7.026	39.752	638	290	47.706
3.	Tuzlanska	385.715	28.112	14.210	17.892	445.929
4.	Zeničko–dobojska	290.720	48.782	10.596	15.970	366.068
5.	Bosansko–podrinjska	39.329	364	72	22	39.787
6.	Srednjobosanska	118.251	79.341	3.539	2.783	203.914
7.	Hercegovačko-neretvanska	72.436	106.668	5.805	784	185.693
8.	Zapadno-hercegovačka	436	85.644	174	960	87.214
9.	Kanton Sarajevo	246.469	23.233	29.470	8.753	307.925
10.	Herceg-bosanska	9.316	56999	7750	301	74.366
UKUPNO u F BiH:		1.400.702	474.692	78.543	49.171	2.003.108

Nacionalna struktura raseljenih osoba u Federaciji BiH po županijama boravka u predratnom prebivalištu:

Red. br.	ŽUPANIJA – KANTON BORAVKA	Broj raseljenih osoba	Nacionalna struktura raseljenih osoba				Predratno prebivalište ras. osoba	
			Bošnjaci	Hrvati	Srbi	ostali	F BiH	RS
1	2	3 (8+9)	4	5	6	7	8	9
1.	Unsko–sanska	26.699	25.672	72	870	85	6.841	19.858
2.	Posavska	1.028	624	382	7	15	49	979
3.	Tuzlanska	68.727	68.347	90	56	234	2.014	66.713
4.	Zeničko–dobojska	34.382	33.180	1.038	93	71	10.205	24.177
5.	Bosansko–podrinjska	7.048	7.034	0	7	7	1.202	5.846
6.	Srednjo-bosanska	26.834	14.437	11.954	239	204	22.233	4.601
7.	Hercegovačko-neretvanska	33.922	17-194	16.168	277	283	29.727	4.195
8.	Zapadno-hercegovačka	1.400	21	1.349	12	18	1.370	30
9.	Kanton Sarajevo	72.329	70.700	631	500	498	18.335	53.994
10.	Herceg-bosanska	9.283	189	8.863	206	25	8.058	1.225
UKUPNO FBiH		281.652	237.398	40.547	2.267	1.440	100.034	181.618

III.3. Struktura stanovništva Republike Srpske

Kao što je iz ranije izloženog vidljivo, prema popisu stanovništva iz 1991. godine na području bivše SR BiH živjelo je oko 31,4% stanovništva srpske nacionalnosti, koje se od 1992. godine pa sve do danas homogeniziralo na području Republike Srpske, tako da u RS trenutno živi preko 90% srpskog pučanstva.¹¹ U tom dijelu BiH u službenoj uporabi je srpski jezik, a prevladava uporaba ćiriličnog pisma (koje je također službeno). Većina je stanovništva Republike Srpske pravoslavne vjeroispovijedi. Srpska pravoslavna crkva je jedina vjerska zajednica koja ima reguliran svoj pravni status.

Prema statističkim podacima iz 1996. godine u Republici Srpskoj je živjelo 1.391.593 stanovnika. Prosječna gustoća naseljenosti je 56 stanovnika po km², "što je svrstava u red rijetko naseljenih evropskih zemalja".¹²

Očito je da implementacija Aneksa VII Daytonskog sporazuma nije postigla efekte na kojima je inzistirala Međunarodna zajednica.

Nacionalna struktura raseljenih osoba u Republici Srpskoj po regijama i predratnom prebivalištu¹³:

¹¹ Podaci prema web stranici Vlade Republike Srpske

¹² Navod citiran sa web stranice Vlade Republike Srpske (www.vladars.net), što jasno ukazuje na službenu politiku vlasti u Republici Srpskoj i njihov odnos prema BiH.

Red. br.	REGIJA BORAVKA	Broj raseljenih osoba	Nacionalna struktura raseljenih osoba				Predratno prebivalište r.o.	
			Bošnjaci	Hrvati	Srbi	ostali	RS	FBiH
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.	Banja Luka	74.511	51	246	73.815	193	206	74.305
2.	Bijeljina	70.703	36	153	69.334	258	922	69.781
3.	Vlasenica	35.109	11	55	33.428	41	1574	33.535
4.	Višegrad	44.696	18	126	43.571	223	758	43.938
5.	Trebinje	18.367	7	76	18.127	48	109	18.258
Ukupno: RS		243.386	123	656	238.275	763	3569	239.817

Pregled stanja raseljenih osoba u RS po županijama prebivališta¹⁴:

Red. br.	REGIJA BORAVKA	ŽUPANIJA-KANTON POVRATKA										Broj raseljenih osoba
		USK	PŽ	TK	ZDK	BPK	SBŽ	HNŽ	ZHŽ	KS	K10	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	Banja Luka	31.874	17	728	5.423	33	15.792	517	0	4.291	15.630	74.305
2.	Bijeljina	6.144	1.950	20.493	25.395	27	3.633	538	0	8.554	3.047	69.781
3.	Vlasenica	1.414	19	9.347	7.580	75	3.001	361	5	11.330	403	33.535
4.	Višegrad	184	1	86	2.277	6.713	281	1.699	1	32.615	81	43.938
5.	Trebinje	23	0	36	250	37	45	14.419	21	3.401	26	18.258
UKUPNO:		39.639	1.987	30.690	40.925	6.885	22.752	17.534	27	60.191	19.187	239.817

Povratak izbjeglih osoba u svoja predratna prebivališta predstavlja jedan od temeljnih uvjeta opstanka Bosne i Hercegovine. Kao što je iz prethodno prezentiranih tabela vidljivo, proces povratka teče sporo. Nakon više od sedam godina od sklapanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Daytonu, na povratak u svoje domove čeka još oko 900.000 raseljenih osoba i izbjeglica. Procjene Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH¹⁵ govore da se u statusu izbjeglice (osobe nastanjene izvan BiH) krajem 2002. godine nalazi nešto više od 500.000 državljana BiH, a da se od tog broja oko 400.000 već integriralo u nove sredine dobivanjem dozvola trajnog boravka ili sticanjem državljanstava zemalja domaćina. Navedeno državno ministarstvo procjenjuje da oko 114.000 izbjeglih osoba još uvijek traži trajno rješenje svoga statusa. Ovu procjenu treba uzeti s rezervom jer rješavanje statusa izbjeglica u zemlji domaćinu ne znači ujedno da kod tih osoba ne postoji želja za povratkom, a također ne smije biti razlogom eliminacije tih osoba u ostvarivanju prava na povratak.

¹³ Službeni podaci Federalnog ministarstva socijalne politike, raseljenih osoba i izbjeglica

¹⁴ Isto.

¹⁵ Bilten 2002.

Nemogućnost povratka predstavlja činjenica da je u 2002. godini ostalo neobnovljeno oko 300.000 objekata porušenih ili oštećenih usred ratnih djelovanja. Uglavnom se radi o porušenim stambenim jedinicama. Službene statistike ukazuju da je saldo povratka porazno loš, posebice u istočne dijelove Republike Srpske. Svakako barijere povratka postoje na svim razinama državne vlasti na cijelom području BiH. Struktura međunarodne pomoći je uglavnom bila usmjerena na obnovu porušenih domova, što ujedno ne znači i stvaranje uvjeta za održiv povratak. Jedan od glavnih razloga rijetkog odlučivanja izbjeglih i raseljenih osoba za trajan povratak u svoja predratna prebivališta je nemogućnost rješavanja svog socijalnog statusa i nemogućnost dobivanja trajnog izvora prihoda.

Pregled brojnog stanja izbjeglica BiH po zemljama gostoprimstva¹⁶ dajemo u sljedećoj tabeli, a odnosi se na period do 1. XII. 2000. godine:

Red. br.	Zemlja domaćin	Broj izbjeglica 1992.-1995.g.	Broj izbjeglica 01. XII. 2000. g.	Riješen status u zemlji azila	Trebaju trajno rješenje	Povratnici u BiH	Otišli u treće zemlje
1.	Njemačka	320.000	34.400	1.400	33.000	235.000	50.000
2.	SR Jugoslavija	297.000	225.000	20.000	205.000	28.000	44.000
3.	Austrija	86.500	71.000	69.200	1.800	10.000	5.500
4.	Hrvatska	170.000	85.000	62.000	23.000	33.000	52.000
5.	Slovenija	43.100	4.900	4.200	700	15.000	23.200
6.	Francuska	6.000	5.000	4.200	800	900	100
7.	Švicarska	24.500	10.900	5.000	5.900	11.000	2.600
8.	Italija	12.100	8.100	2.200	5.900	2.000	2.000
9.	Turska	23.500	1.200	1.000	200	4.500	17.800
10.	Luksemburg	1.500	1.300	1.300	0	0	200
11.	Nizozemska	22.000	16.500	7.500	9.000	3.500	2.000
12.	Belgija	5.500	5.000	3.000	2.000	500	0
13.	Lihtenštajn	500	250	0	250	250	0
14.	Švedska	58.700	56.800	52.500	4.300	1.900	0
15.	Danska	17.000	15.500	14.900	600	1.500	0
16.	Norveška	12.000	8.200	8.200	0	2.500	1.300
17.	Finska	1.500	1.150	1.150	0	250	100
18.	Mađarska	7.000	3.500	3.200	300	2.500	1.000
19.	Češka	5.000	3.000	3.000		1.000	1.000
20.	Španjolska i Portugal	4.500	2.500	1.500	1.000	1.000	1.000
21.	Makedonija	9.000	450	450	0	3.750	4.800
22.	SAD	20.000	17.500	17.500	0	1.500	1.000
23.	Kanada	20.000	18.400	18.400	0	600	1.000
24.	Australija	15.000	14.200	14.200	0	800	0

¹⁶ Službeni podaci Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH

25.	Grčka	4.000	3.000	2.700	300	600	400
26.	V. Brit. i R. Irska	4.100	3.000	2.000	1.000	1.000	100
27.	Ostale zemlje	10.000	8.500	6.000	2.500	500	1.000
	UKUPNO	1.200.000	624.250	326.700	297.550	363.050	212.700

Kao što je vidljivo najveći broj izbjeglih u inozemstvo do 1. XII. 2000. godine boravio je u SR Njemačkoj, a za tim slijede SR Jugoslavija i Republika Hrvatska. Da se većina ove populacije prognanih više ne namjerava vratiti u BiH govori broj dislociranih u treće zemlje, koji je do navedenog datuma iznosio čak 212.700 osoba. Izbjegli u SR Jugoslaviju i Republiku Hrvatsku su se uglavnom asimilirali u tim zemljama. Posebno je upitan povratak Hrvata izbjeglih u Republiku Hrvatsku, s obzirom da prema tamošnjim pozitivno-pravnim propisima imaju pravo na dvojno državljanstvo, te bar u tom smislu nema administrativnih barijera za početak života u novoj sredini.¹⁷

Općenito proces povratka teče sporo i teško je ocijeniti stvarno stanje na terenu, ali je sigurno da je lice i naličje strukture stanovništva u Bosni i Hercegovini trajno izmijenjeno.

¹⁷ Načelno Zakonom o državljanstvu BiH nije dopušteno dvojno državljanstvo, osim ako je to drukčije uređeno međunarodnim ugovorom. SR Jugoslavija i BiH su već potpisali takav ugovor, ali on sa Republikom Hrvatskom još nije potpisan. Ovo je vrlo bitno pitanje s obzirom da 31. XII. 2002. godine ističe rok propisan Zakonom o državljanstvu BiH, do kad je ostavljena mogućnost dvojnog državljanstva za osobe koje su na dan 6. IV. 1992. godine bile državljani BiH, a koje su u međuvremenu stekle državljanstvo jedne od novonastalih država na tlu bivše SFRJ. Za slučaj da ovaj međunarodni ugovor ne bude potpisan s Republikom Hrvatskom, osobe koje imaju oba državljanstva morat će se odreći jednog *in favore* drugog. U zadnjem trenutku odlukom Visokog predstavnika za BiH je ipak 30. XII. 2002. godine Zakon o dvojnog državljanstvu proglašen. Njime se prolongira rok sklapanja ugovora s drugim zemljama o dvojnog državljanstvu do 1. I. 2013. godine.

IV. GOSPODARSKA I SOCIJALNA SITUACIJA U BiH – REZULTAT I POSLJEDICA NIJEKANJA TEMELJNIH LJUDSKIH PRAVA

IV.1. Razaranje gospodarskog potencijala BiH

Najjasniju sliku strmoglavog pada životnog standarda građana BiH može se dobiti usporedbom s gospodarskim parametrima koji su vrijedili za BiH neposredno prije rata.

Bosna i Hercegovina je prije rata bila jedna od nerazvijenijih federalnih jedinica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Njezin bruto društveni proizvod (GDP) za 1990. godinu, Svjetska banka je procijenila na 10,6 milijardi US \$, ili oko 1.980 US \$ *per capita* (po glavi stanovnika). Za usporedbu tadašnja SR Slovenija kao najrazvijenija jugoslavenska republika imala je GDP od oko 6.500 US \$ *per capita*. SR Makedonija sa 1.400 US \$ po glavi stanovnika se imala smatrati najnerazvijenijom republikom SFRJ. Prema ondašnjoj socijalističkoj doktrini jedinstvenog jugoslavenskog tržišta i tadašnjoj strategiji cjelovitog razvoja, sve bolje razvijene republike su morale pomagati razvitak nerazvijenih regija SR Crne Gore i Kosova.¹⁸

Bosna i Hercegovina je sa svoja četiri aktivna univerziteta imala relativno visoko obrazovanu radnu snagu. Gospodarstvo Bosne i Hercegovine je bilo poprilično raznoliko, a zasnivalo se na velikim poduzećima u državnom (društvenom) vlasništvu. S velikom industrijskom bazom i relativno sposobnom poduzetničkom klasom, u BiH su proizvođeni sofisticirani proizvodi kao što su letjelice, lijekovi, suvremena vojna i strojarska oprema i dr. Oko polovice proizvodnje i zaposlenosti bilo je generirano putem teške industrije, koncentrirane u sektorima energije i proizvodnje sirovina (naročito proizvodnje električne energije, drva, ugljena, boksita i koksa), kao i tekstila, kože, obuće... U sektoru usluga Bosna i Hercegovina je posjedovala i snažne kapacitete u građevinarstvu. Skoro 500 građevinskih kompanija je, prije agresije, koliko-toliko radilo u inozemstvu i dobro se nosilo s konkurencijom na svjetskom tržištu. Mora se napomenuti da je BiH zbog krutosti sustava socijalističkog privređivanja izgubila izvrsne šanse za razvitak zimskog turizma¹⁹, za što ima odlične prirodne resurse.

Poljoprivredna proizvodnja i proizvodnja hrane su generirale manje od 10% njenog bruto društvenog proizvoda. Zbog rascjepkanosti zemljišnih posjeda i nemogućnosti privatne poduzetničke inicijative, u ovom sektoru je proizvodnja bila više ekstenzivnog tipa.

Ipak, sa svojim prirodnim resursima i velikom koncentracijom bazične (teške) industrije, Bosna i Hercegovina je bila jedan od ključnih pokretača jugoslavenskog gospodarstva. Više od polovice njenih izvoznih proizvoda je prodavano na zapadnim tržištima za čvrstu valutu. Obzirom da se nalazila u zemljopisnom centru bivše Jugoslavije u BiH su se nalazili i ključni objekti namjenske (vojne) industrije.

Tijekom i nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, došlo je do potpunog raspada BH privrednog sustava. Posljedice ratnog razaranja značajno se protežu i do današnjih

¹⁸ Kosovo je početkom 1989. godine pod pritiskom srpskog državnog vodstva izgubilo status autonomne pokrajine.

¹⁹ U Sarajevu, glavnom gradu BiH, 1984. godine održane su XIV. zimske olimpijske igre.

dana. Do 1995. godine bruto društveni proizvod je pao na oko 2,1 milijardu US \$, što iznosi manje od trećine u odnosu na predratno stanje. Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika je 1995. godine pao ispod 500 US \$.

Ukupne ratne štete procijenjene su na 50-70 milijardi US \$, a procjene o vrijednosti uništenih proizvodnih kapaciteta se kreću od 15 do 20 milijardi US \$. Indirektna šteta zbog nedostatka održavanja i gubitka tržišta se procjenjuje na više desetina milijardi US \$. Dugom apstinencijom sa svjetskog tržišta bosansko-hercegovački gospodarstvenici su izgubili teško izgrađene poslovne odnose sa svojim tržišnim partnerima diljem svijeta.

Skoro sve gospodarske aktivnosti skoro da su zamrle, a industrijska proizvodnja se u odnosu na predratni period smanjila za oko 90%. Stručnjaci Svjetske banke procijenili su da od konca Drugog svjetskog rata nijedna druga zemlja u centralnoj i istočnoj Europi nije iskusila tako strmoglav gospodarski pad kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom.

Sveukupna nastala situacija pogodovala je bogaćenju manjeg broja pojedinaca u BiH, dok se ogromna većina pučanstva bori za osiguranje osnovnog egzistencijalnog minimuma. Vrlo mali broj novopečenih tajkuna je svoj imetak stekao kreativnim radom, dok je velika većina bogatstvo zgrnula na sumnjiv način – najčešće u izravnoj sprezi s političkim strukturama vlasti. Raslojavanje stanovništva zasnovano na kriminalu i korupciji stvara sve veće nezadovoljstvo pučanstva, a očitovalo se smanjenjem interesa za sudjelovanje na proteklim parlamentarnim izborima.

Katastrofalno stanje u kojem se nalazi bosansko-hercegovačko gospodarstvo svoje negativne konotacije multiplicira na sve sfere društvenog života BiH. Administrativni i gospodarski postdaytonski kaos²⁰ odrazio se na sveopće stanje materijalne bijede skoro svih struktura društva.

IV.2. Osnovni gospodarski pokazatelji kakvoće života u BiH

Od oko 3,4 milijuna stanovnika²¹ koji trenutno žive u BiH, prema službenim procjenama OHR-a ukupno je uposleno samo 622.430 osoba, što je manje od 50% u odnosu na stanje uposlenosti prije rata.

Procjene stručnjaka Svjetske banke govore da je nominalni bruto društveni proizvod (GDP) BiH za 2001. godinu iznosio 9,118 milijardi KM (1 EUR = 1,9558 KM)²², od čega na F BiH spada oko 6,698 milijardi KM, a oko 2,420 milijardi KM na RS. Procjene OHR-a ukazuju da je GDP Bosne i Hercegovine u odnosu na 1999. godinu nominalno povećan za 10%, tj. 9% za F BiH i 13% za RS.

Uzimajući u obzir indeks inflacije, stvarno povećanje bruto društvenog proizvoda za F BiH iznosi 7,8% dok je on u RS umanjen za 0,6%, stvarno povećanje GDP BiH za period 1999. – 2001. godine, prema procjenama OHR-a, ukupno iznosi 5,5%.

Indeks industrijske proizvodnje za kolovoz 2002. godine, a u usporedbi s 2001. godinom, prema službenim podacima Federalnog zavoda za statistiku (FZZS) u

²⁰ Stanje administrativno-normativnog kaosa u BiH detaljno je opisano u Izvješću Komisije Justitia et Pax BK BiH o stanju ljudskih prava u BiH za 2001. godinu, a posljedica je kompliciranog i neučinkovitog daytonskog ustrojstva BiH.

²¹ Nema preciznih podataka obzirom da od 1991. godine nije izvršen cjelovit popis pučanstva BiH.

²² Tečaj konvertibilne marke (KM) bio je fiksno vezan za tečaj njemačke marke (DEM), u odnosu 1:1.

F BiH bilježi porast od 15,3%. Ako uzmemo iste poredbene parametre, indeks industrijske proizvodnje u RS je istovremeno smanjen za 1,1%.²³

U istom periodu indeks maloprodajnih cijena je u F BiH pao za 0,8%, a u RS porastao za 0,9%.

Potrošačka košara za četveročlanu obitelj u F BiH u studenom 2002. godine je prema podacima FZZS iznosila 455,08 KM. Radi se o osnovnim životnim potrebštinama, koje su neophodne za održanje egzistencijalnog minimuma. U isto vrijeme potrošačka košara u RS iznosi oko 430 KM.

Prosječna plaća u F BiH za studeni 2002. godine iznosila je 499,69 KM, a po primanjima prednjači Kanton Sarajevo sa prosječnom plaćom od 661,21 KM.²⁴

IV.3. Nezaposlenost

Loša gospodarska situacija u BiH, koja je nastala kao posljedica izravnih ratnih djelovanja i neprilagodljive strukture BiH privrede²⁵ - nespemne za utakmicu na svjetskom tržištu, neminovno je za posljedicu morala imati visok stupanj nezaposlenosti. Gospodarska situacija je i prije rata bila loša a ratom je postala katastrofalna. Nezaposlenost u BiH je poprimila ogromne razmjere, te predstavlja jasan indikator o stanju cjelokupnog društva. Korumpirani, glomazan i skup državni aparat pokazao se potpuno nesposobnim za hvatanje u koštac s ključnim gospodarskim problemima. O težini situacije jasno govore neslužbene procjene stručnjaka da glomazni daytonski državni aparat, putem svojih brojnih skupih a prilično neefikasnih službi, guta oko 62% bruto društvenog proizvoda BiH. O glomaznosti administracije u BiH, a posebice u F BiH, zorno kazuje podatak da je od 391.547 registriranih uposlenika Federacije BiH u studenom 2002. godine svaki drugi je uposlen u uslužnim djelatnostima – od čega većinu predstavljaju uposleni u lokalnim i entitetskim administrativnim tijelima.

Prema službenim podacima za 1991. godinu u BiH je bilo 1,3 milijuna zaposlenih osoba. Sredinom 1998. godine broj uposlenih je bio samo 361.516 osoba, a danas je taj broj oko 622.000.

Službene statistike o stanju zaposlenosti treba uzeti kao relativno točne, s obzirom na veliki broj radnika zaposlenih “na crno”. Status tih zaposlenih je posebno težak i besperspektivan jer ne ostvaruju nikakva prava iz radnog odnosa. Poslodavci obilato koriste višak radne snage na tržištu, te zaposlenicima “na crno” za njihov rad daju vrlo bijedne nadnice.

Broj zaposlenih iz službenih statistika treba uzeti s određenom rezervom, imajući na umu da je u taj broj uključen i velik broj radnika na “čekanju”. U studenom 2001. godine su od 636.275 registrirana zaposlena radnika, radnici na tzv. čekanju sačinjavali korpus od 53.752 radnika. Ova kategorija “zaposlenih” formalno-pravno ima prava iz radnog odnosa koja im garantira Zakon o radu, ali s obzirom da su to zaposlenici propalih poduzeća u društvenom (državnom) vlasništvu, poslodavci u

²³ Industrijska proizvodnja u prvih 11 mjeseci 2002. godine porasla je za 8,7% u odnosu na isti period prethodne godine – podaci FZZS. Za razliku od F BiH prema svim pokazateljima u RS i ova godina završit će značajnim padom industrijske proizvodnje. Procjene govore da je za prvih 9 mjeseci ove godine pad veći od 13%.

²⁴ Službeni podaci FZZS

²⁵ Socijalistički gospodarski sustav u bivšoj Jugoslaviji bio je zasnovan na težnji komplementarnosti ondašnjih resursa te države, što je raspadom bivše Jugoslavije sve njene gospodarske subjekte stavilo u nepovoljan položaj.

najvećem dijelu nisu u mogućnosti ispuniti svoje zakonske obveze. Radnici na "čekanju" kod svojih poslodavaca eventualno ostvaruju minimalne mjesečne naknade koje obično iznose od 30 KM do 50 KM. Doprinosi za mirovinsko i zdravstveno osiguranje redovito ostaju neizmireni tako da su, kao i nezaposlene osobe, ovakvi "uposlenici" prinuđeni tražiti bilo kakav posao "na crno" – kako bi osigurali minimum uvjeta za održanje gole egzistencije.

Imajući na umu relativnost službenih statistika, ipak treba napomenuti kako se u oblasti zapošljavanja kontinuirano događaju sitni pomaci nabolje. Broj zaposlenih u BiH u studenom 2001. godine, prema službenim statistikama iznosi 636.275 radnika, u što su uključeni i radnici na čekanju. Učešće radnika "na čekanju" u tom broju tada je iznosio 53.752 osobe. U 2002. godini broj radnika na čekanju se u Federaciji BiH morao znatno smanjiti izmjenom članka 143. Zakona o radu ("Sl. novine FBiH", br. 43/99 i 32/00), čime je ustanovljena obveza poslodavaca da za ovakve radnike status uposlenika može trajati najduže šest mjeseci od stupanja na snagu Zakona o radu. Zakon o radu stupio je na snagu 5. studenog 1999. godine, te je rok za reguliranje statusa uposlenika na čekanju istekao 5. svibnja 2000. godine. Poslodavac je u smislu citiranog propisa bio dužan ovim radnicima dati otkaz ugovora o radu uz isplatu otpremnine i uz reguliranje svih zaostalih obveza uplate doprinosa za mirovinsko osiguranje.

Zakonodavac je ovim propisom nastojao otkloniti posljedice fiktivne zaposlenosti kod velikog dijela radno aktivnog stanovništva. Pored stvarnih efekata koje je ovakvim zakonskim rješenjem postigao, u FBiH je još uvijek znatan broj radnika na čekanju. Poslodavci ovih "zaposlenika" su najčešće propala poduzeća socijalističke privrede.

Krajem prosinca 2001. godine u BiH na evidenciji službi za zapošljavanje, bilo je evidentirano 429.563 nezaposlene osobe, što predstavlja smanjenje za 906 ili smanjenje od 0,21 % u odnosu na studeni 2001. godine. Prema Zavodu za statistiku F BiH, broj uposlenih u Federaciji u kolovozu 2002. godine je bio 390.708 osoba, a broj registriranih nezaposlenih 287.302 osobe, dok je prema podacima Zavoda za statistiku RS broj uposlenih osoba u Republici Srpskoj (za ožujak 2002. godine) bio 232.722 osobe, a broj registriranih neuposlenih osoba u srpnju ove godine je iznosio 143.504 osobe.

Kao što je već rečeno prema procjeni OHR-a, za srpanj 2002. godine,²⁶ ukupan broj zaposlenih osoba u BiH je iznosio 622.430 osoba, a broj registriranih neuposlenih osoba 430.806. Ovi podaci također se ne mogu smatrati vjerodostojnim pokazateljima, s obzirom da država skoro ni na koji način ne subvencionira građane koji su bez posla, a to se posebno odnosi na osobe koje su nezaposlene već duže vrijeme. Primjerice, od oko 288.000 neuposlenih u F BiH samo 3.000 je ostvarilo materijalnu naknadu – u prosjeku 150 KM.²⁷ Nepostojanje adekvatne socijalne politike i politike zapošljavanja ima za posljedicu da se veći dio neuposlenog radno sposobnog stanovništva uopće ne prijavljuje na evidencije mjesno nadležnih zavoda za zapošljavanje. U tom smislu ne može se reći da u BiH postoji adekvatna burza rada koja bi omogućavala aktiviranje najkvalitetnijeg ljudskog potencijala ove države, u prevladavanju poteškoća u kojima se našla.

²⁶ Economic Task Force Secretariat OHR

²⁷ Podaci FZZS za studeni 2002. godine.

IV.4. Populacija umirovljenika i siromaštvo ove kategorije stanovništva

Neimaština koja je zahvatila najveći dio bosansko-hercegovačkog stanovništva posebno je pogodila veliku populaciju umirovljenika u BiH. Mali broj umirovljenika s maksimalnim mogućim primanjima u BiH se po svjetskim kriterijumima siromaštva imaju smatrati ekstremno siromašnim osobama. U BiH su donedavno postojala tri odvojena mirovinska sustava, bazirana na nacionalnim kriterijima. Od 1. siječnja 2002. godine u F BiH zaživio je jedinstven mirovinski sustav. Iako taj sustav u organizacijskom smislu još u cijelosti ne funkcionira, sada možemo govoriti o dva entitetska mirovinska sustava u BiH.

Prema službenim podacima Zavoda za statistiku RS, u kolovozu 2002. godine registrirano je 182.456 umirovljenih osoba u RS. Prema istom izvoru prosječna mirovina za mjesec kolovoz iznosila je 120,02 KM. Službena statistika Zavoda za statistiku F BiH kazuje kako je broj registriranih umirovljenika za kolovoz ove godine u F BiH iznosio 287.840 osoba, koji su ostvarili prosječnu mirovinu u iznosu od 189,80 KM.

Gospodarski pokazatelji i u ovom segmentu ukazuju na drastično lošije gospodarsko stanje u RS, u odnosu na F BiH. Imajući u vidu da je u isto vrijeme u RS bilo zaposleno oko 232.000 osoba jasno je vidljivo kako i mali broj zaposlenog stanovništva mora snositi ogroman teret radno-pasivnog stanovništva (umirovljenici, nezaposleni i djeca). Ovo treba podcrtati s obzirom da se mirovine svakog mjeseca isplaćuju samo iz tekućih sredstava prispjelih tijekom mjeseca. Naime, oba mirovinska fonda po isplati mirovina ostaju potpuno prazna, a o akumulaciji sredstava u mirovinske fondove se ne može govoriti jer se iz njih jedva podmiruju potrebe umirovljenika.²⁸

Prema službenim procjenama Ureda visokog predstavnika u BiH (OHR), u kolovozu 2002. godine u BiH je ukupno registrirano 470.296 umirovljenika,²⁹ a prosječna mirovina na razini BiH iznosila je samo 154,91 KM – što je manje nego dovoljno za ostvarenje egzistencijalnog minimuma a kamoli za život dostojan čovjeka.

Kako se radi o najstarijoj populaciji bosansko-hercegovačkog pučanstva s najvećim potrebama u oblasti zdravstvenog osiguranja, nedostatnost budžetskih sredstava i osipanje liječničkog kadra tijekom i nakon rata, također najviše pogoršava ionako pauperno stanje ove najugroženije populacije stanovništva.

²⁸ Bivši visoki predstavnik Wolfgang Petritsch je 2001. godine prekinuo kontinuitet dotiranja mirovinskih fondova iz entitetskih proračuna i naložio isplate mirovina prema prispjelim sredstvima u fondove.

²⁹ Informacija prema Economic Task Force Secretariat OHR-a. Podaci predstavljaju zbroj umirovljenika u oba entiteta jer se populacija umirovljenog stanovništva sa područja Brčko Distrikta u pravima iz mirovinskog odnosa namiruje iz entitetskih mirovinskih fondova.

V. ZAKLJUČNA RIJEČ

Odsutnost adekvatnog državno-pravnog i gospodarskog okvira sputava širenje slobodnog poduzetništva, što je osnovna pogonska snaga razvitka moderne demokratske države zasnovane na tržišnom gospodarstvu i čvrstoj socijalnoj državi.

Međunarodna zajednica je uložila ogromna materijalna sredstva u opstanak neprirodno glomazne državne tvorevine, čija je zgrada napravljena na trusnom terenu i bez čvrstih temelja. Pravna nesigurnost glavna je barijera ulasku stranih investicija u sektore proizvodnje i sekundarnih djelatnosti, što bi kao izravnu posljedicu imalo poboljšanje materijalnih uvjeta života i geopolitičku stabilizaciju cijele regije.

O neuspjehu europske politike u BiH jasno govori izjava Doris Pack,³⁰ koju je, povodom obilježavanja deset godina neovisnosti Bosne i Hercegovine, dala 22. studenog ove godine.

U razgovoru na temu "Deset godina BiH", vođenoj u Diplomatskoj akademiji u Beču, ona je posebno kritizirala međunarodnu zajednicu što je "nacionalno orijentirane partije Bošnjaka, Srba i Hrvata gurnula u "nacionalistički čošak", a podršku pružala samo drugim grupacijama.

"To je, u krajnjoj liniji, bilo kontraproduktivno", kazala je Doris Pack.³¹

Prilikom iste manifestacije, bivši visoki predstavnik za BiH Wolfgang Petritsch osvrnuo se na loše izborne rezultate multietničke Socijaldemokratske stranke BiH na nedavno održanim listopadskim izborima. Prema njegovim riječima, ti rezultati su posljedica teške gospodarske situacije u zemlji, a u takvoj situaciji bi se birači i u drugim zemljama okrenuli opoziciji.

Petritsch je kazao da nakon izvršenih reformi u zemlji nacionalističke stranke "nisu više tako opasne" kao što su bile.³²

Sve ukazuje kako međunarodna zajednica još uvijek nema jasne vizije razrješenja bosansko-hercegovačkog gordijskog čvora ili da u njoj uistinu nema prevladavajuće političke volje za učinkovitu pomoć za razvitak naše države. Oživljavanje gospodarskih tokova bi omogućilo političku stabilizaciju trusnog balkanskog tla i cijele regije.

Struktura uložene međunarodne pomoći ukazuje kako je strategija održanja BiH na daytonskim temeljima (po svaku cijenu), u biti prilično promašen gospodarski i politički projekt. Daytonski državni aparat u cijelosti se pokazao kao preskup i neučinkovit. Za zaživljavanje Bosne i Hercegovine neophodna je temeljita reforma cjelokupnog državnog i gospodarsko-pravnog sustava, čime bi prestala potreba prisutnosti međunarodnih snaga u BiH. Gospodarskim oporavkom bi se zasigurno stvorio povoljniji politički milje za poštivanje ljudskih prava na europskoj kulturološkoj razini.

³⁰ Doris Pack je član Europskog parlamenta i predsjedavajuća Parlamentarne delegacije za odnose sa zemljama jugoistočne Europe.

³¹ Izjavu, danu u Beču 24. studenog 2002. godine, prenijela Federalna novinska agencija (FENA).

³² Isto.

Nepoštivanje ljudskih prava u BiH je najvećim dijelom posljedica nefunkcioniranja pravne države, a ne iz razloga što ovdje žive neki divlji, primitivni narodi. Sve dok u BiH postoji neproglašeni a stvarni međunarodni polu-protektorat, Bosna i Hercegovina će u smislu poštivanja temeljnih ljudskih prava, predstavljati crnu točku na zemljopisnoj karti Europe. Polu-protektorat je visokom predstavniku dao sve ovlasti u upravi državom, s mandatom njezina očuvanja, ali bez odgovornosti za njezin stvarni napredak. Gospodarski oporavak je jedini put kojim je Bosnu i Hercegovinu moguće približiti ulasku u veliku obitelj demokratskih država Europe. Da bi se on mogao dogoditi, BiH je nužno osloboditi nepravedne političke omče iz Daytonu i dati joj normalan demokratski ustroj. Taj životno važan korak, bez kojega, kako pokazuje sadašnje političko-socijalno stanje, nema napretka, može učiniti samo međunarodna zajednica. Ostaje nada da će njezini predstavnici skupiti hrabrosti i, dok je još vremena, odlučiti se za, istina težak, ali, zbog opstanka BiH i dobra svih njezinih građana, neminovan korak.

VI. SPECIJALNO IZVJEŠĆE - ODNOS DRŽAVE PREMA CRKVAMA I VJERSKIM ZAJEDNICAMA U BIH

VI.1. Konfesionalna šarolikost Bosne i Hercegovine

Bosna i Hercegovina je poznata po svojoj religijskoj i kulturnoj raznolikosti. Sarajevo, glavni grad BiH, imao je vokaciju europskog Jeruzalema. Nažalost ljepota bosansko-hercegovačke šarolikosti trajno je narušena ratnim razaranjem i etničkim čišćenjem njenih prostora. Genocidni rat koji se vodio na ovim prostorima nije zaobilazio vjerske objekte i vjerske službenike.

Prema popisu stanovništva u BiH, iz 1991. godine, su prevladavale tri tradicionalne religijske skupine:

- islam 40%,
- pravoslavlje 31%
- katoličanstvo 15%.

Tradicionalnom konfesijom u BiH možemo smatrati i židovstvo, ali je u statističkim dimenzijama broj Židova, kao i drugih religijskih skupina, uistinu simboličan. Najveći dio preostalog stanovništva BiH se prilikom ovog popisa izjasnio kao ateisti, što je izravna posljedica skoro polustoljetne vladavine bezbožničke (antiteističke) ideologije na ovim prostorima.

VI.2. Pravni položaj Crkava i vjerskih zajednica³³ u BiH

Bosna i Hercegovina je možda jedina država u Europi koja nije razriješila pitanje pravnog položaja Crkava i vjerskih zajednica, jer nije pronađeno cjelovito rješenje ovog problema na nivou BiH.

Za normalan razvoj jedne države, u društvenom i gospodarskom smislu, u izgradnji efikasnog sustava vladavine zakona i primjene najviših standarda demokratskog ustroja koje je međunarodna zajednica izgradila, nužno je da ta država ima izgrađen pravni sustav koji garantira vladavinu zakona ili, kako to često volimo reći, funkcioniranje pravne države.

Vjerske zajednice, odnosno Crkve su neizostavni dio društvenog života svake državne zajednice, s nemjerljivim doprinosom i uplivom u svakodnevnom životu građana te države, bez obzira na političko-pravni ustroj ili ideologiju koja prati društveno uređenje. Stoga, u svakoj pravno uređenoj državi, neophodno je precizno reguliranje svih pitanja vezanih za vjerske zajednice i Crkve kroz normativno-pravni dio, kako bi, prije svega bilo omogućeno osnivanje i djelovanje vjerskih zajednica i Crkava, a onda i odnos države spram vjerskih zajednica odnosno Crkava.

³³ Treba istaknuti nužnost terminološkog razlikovanja pojmova Crkve i vjerske zajednice, s obzirom da je pojam Crkve u kršćanstvu zbog svojih duhovnih dimenzija puno širi od pojma skupine vjernika – vjerske zajednice. Najznačajni predstavnik vjerskih zajednica u BiH je svakako Islamska vjerska zajednica, iako ovdje postoji još čitav niz brojčano manjih vjerskih skupina.

Kakvo je stanje u ovom pogledu, trenutno u Bosni i Hercegovini, pokušat ćemo prikazati u daljnjem izlaganju.

VI.3. Ustavni položaj Crkava i vjerskih zajednica

Kako je poznato većini naših građana, i malom broju izvan granica Bosne i Hercegovine, u Bosni i Hercegovini je trenutno na snazi trinaest ustava i jedan Statut koji se odnosi na pravno uređenje Brčko Distrikta, a koji je po kompetencijama, odnosno pravnoj snazi, koja su ovim Statutom dana Brčko Distriktu, potpuno identičan ustavima entiteta.

Kratko ćemo "prošetati" odredbama ovih ustava-statuta, koje se odnose na vjerske zajednice i Crkve.

VI.4. Ustav Bosne i Hercegovine

Direktnih odredbi, koje bi nešto više govorile o vjerskim zajednicama i Crkvama ili uopće o vjeri, u Ustavu BiH, nema. Pitanje vjere tretirano je u poglavlju II. Ustava "Ljudska prava i temeljne slobode" koje glase:

II.1. Ljudska prava: Bosna i Hercegovina i oba entiteta osigurat će najviši stupanj međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda....

II.2. Međunarodni standardi: U Bosni i Hercegovini izravno se primjenjuju prava i slobode garantirane Europskom Konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i njezinim Protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.

II.3. Popis prava:.....stavak 1., točka g. spominje:

Slobodu mišljenja, savjesti i vjere.

II.4. Nediskriminacija: Uživanje prava i sloboda predviđenih ovim člankom ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I ovom Ustavu, osigurano je za sve osobe u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja, vjera, političko i drugo uvjerenje, nacionalno ili društveno podrijetlo....."

Dakle, iz ovih odredbi Ustava BiH, jasno proizlazi da se pitanja vezana za vjeru, a time i vjerske zajednice i Crkve, kao oblike organiziranog djelovanja, svrstavaju u kategoriju najviših ljudskih prava zajedno s pravom na život, slobodu itd., te da podliježe sankcioniranju svaka povreda ovog prava. Ustav posebno naglašava pitanje nediskriminacije u nizu zaštićenih prava među kojima je i nediskriminacija glede vjerskog opredjeljenja. Normalno, jedno je propisati ova prava, a drugo je njihovo implementiranje u svakodnevnom životu. Koliko su ovi standardi zaživjeli u jednoj državi i koliko je uređeno sankcioniranje kršenja ovih prava, mjeri se i stupanj njezinog demokratskog razvoja.

VI.5. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine

Pitanja koja se tiču slobode vjere u ovom Ustavu, smještena su u poglavlje II. "Ljudska prava i temeljne slobode". To su sljedeće odredbe: "II.A. članak 2.(1) Sve osobe unutar Federacije uživaju slijedeća prava:

d) na slobodu glede diskriminacije temeljem rase, boje kože, spola, jezika, vjere ili uvjerenja, političkih ili drugih stavova ,...

(.....)

- 1) na temeljne slobode: slobodu govora i tiska; slobodu mišljenja, savjesti i uvjerenja; **slobodu vjere, uključujući privatni i javni vjerski obred:.....** “

Kako je vidljivo iz gore navedenih odredbi, ovdje se , za razliku od Ustava BiH, nešto šire elaboriraju vjerske slobode kao npr. “sloboda vjere, uključujući privatni i javni vjerski obred”. Međutim, kako ćemo kasnije vidjeti, ove ustavne odredbe do danas nisu pretočene u zakon.

VI.6. Ustav Republike Srpske

U Ustavu Republike Srpske pitanje vjere tj. vjerskih zajednica odnosno Crkava, regulirano je , također u poglavlju II. “Ljudska prava i slobode”.

Članak 10. glasi: “Građani Republike su ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki su pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, pol, jezik, nacionalnu pripadnost, **veroispovest**, socijalno poreklo.....”

Članak 28. “**Jamči se sloboda veroispovesti. Verske zajednice su jednake pred zakonom, slobodne u vršenju verskih poslova i verskih obreda, mogu osnivati verske škole i izvoditi versku nastavu u svim školama svih stepena obrazovanja, baviti se privrednim i drugim delatnostima, primati poklone, stvarati zadužbine i njima upravljati, u skladu sa zakonom.**

Srpska pravoslavna crkva je Crkva srpskog naroda i drugih naroda pravoslavne vere.

Država materijalno pomaže Pravoslavnu crkvu, saraduje sa njom u svim oblastima, a naročito na čuvanju, njegovanju i razvijanju kulturnih, tradicionalnih i drugih vrednosti.”

Iz ovih odredbi, u usporedbi s Ustavom BiH i F BiH, jasno je vidljivo da Ustav Republike Srpske ne regulira samo načelno ljudsko pravo na vjeroispovijest u okviru slobode mišljenja, nego u samom ustavu utvrđuje neka prava vjerskim zajednicama koja nisu pobrojana u naprijed navedenim ustavima. Tu ukazujemo na pravo osnivanja vjerskih škola svih stupnjeva obrazovanja, bavljenje gospodarskim i drugim djelatnostima, osnivanje zadužbina, upravljanje istima itd. Dakle, sve ono što bi u suštini trebalo razraditi i urediti jedan zakon iz oblasti djelovanja vjerskih zajednica, odnosno Crkvi.

Međutim, članak 28. stavak 3. i 4. sadrže interesantne odredbe u pogledu statusa Srpske pravoslavne crkve u odnosu na srpski narod i državu (entitet) .

Nužno je napomenuti da je ova odredba ustava Republike Srpske osporena od strane Ustavnog suda BiH.

VI.7. Ustavi kantona-županija (1-10)

Ni u jednom od deset ustava kantona-županija, nema ni jedne odredbe koja bi se direktno odnosila na pitanja vjere odnosno vjerskih zajednica, nego svi ovi ustavi u poglavlju koji se odnose na ljudska prava, upućuju na odgovarajuće odredbe o ljudskim pravima u ustavu Federacije Bosne i Hercegovine.

VI.8. Statut Brčko Distrikta

U Statutu Brčko Distrikta također nema direktne odredbe koja bi govorila o vjerskim pravima ili vjerskim zajednicama, ali postoji odredba (članak 13. Statuta) koja ima

opće pozivanje na prava i slobode garantirane Ustavom i zakonima Bosne i Hercegovine i zakonima Brčko Distrikta bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

VI.9. Zakonska regulativa na razini BiH, odnosno F BiH

VI.9.1. Opći osvrt

Pitanje slobode vjeroispovijedi, slobodnog javnog očitovanja vjere, obavljanja vjerskih obreda od strane vjerskih zajednica i prava vjerskih zajednica da, sukladno zakonu osnivaju škole, učilišta, socijalne i dobrotvorne ustanove te upravljanje njima i da u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države, te neka druga pitanja od značaja za vjerske zajednice, u BiH su djelomično uređena i to u više zakona, a neke oblasti nisu nikako uređene.

Na razini države Bosne i Hercegovine, do sada, a sukladno odgovarajućim odredbama Ustava Bosne i Hercegovine (Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini), nije donesen zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica i Crkava.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina je dana 15. prosinca 1976. godine donijela Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, koji je formalno-pravno još uvijek na snazi. Njime je regulirano, između ostalog, da građani mogu osnivati vjerske zajednice koje stječu svojstvo građansko-pravne osobe, danom podnošenja prijave nadležnom općinskom organu uprave na čijem je području sjedište. Ovim zakonom znatno je ograničeno javno djelovanje vjerskih zajednica. Tako npr. po ovom zakonu nema se pravo na osnivanje javnih ustanova i škola, osim za potrebe školovanja vlastitog podmlatka. Vjerska pouka je dopuštena ali u okviru objekata vjerskih zajednica i s još nekim drugim ograničenjima. Također su znatna ograničenja i u pogledu imovine. Koliko je ovaj zakon restriktivan govori članak 6. koji glasi: "Zabranjeno je u okviru vjerskih zajednica, njihovih organa i organizacija bavljenje djelatnostima od općeg i posebnog društvenog značaja i osnivanje tijela za takvu djelatnost." Ovaj je zakon donesen u potpuno drugačijim, u odnosu na današnje, društvene, gospodarske, pravne i političke prilike, a do sada nije usklađen s nastalim promjenama, prije svega potpuno drugačijoj ustavnoj poziciji.

Svojstvo građansko-pravne osobe kako je ustanovljeno po postojećem zakonu je nepotpuno i neprecizno s puno pravnih dilema i praznina, posebno glede stjecanja pravne osobnosti.

Ovaj se zakon, sukladno članku 2. Aneksa II, na Ustav Bosne i Hercegovine (Kontinuitet pravnih propisa), kao i članku 9. 5. Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, primjenjuje na području Federacije Bosne i Hercegovine, kao propis Federacije.

Ni Republika Srpska nije donijela novi zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, nego primjenjuje zatečeni, ali u Republici Srpskoj postoje izričite odredbe o djelovanju vjerskih zajednica u Ustavu, pa se one direktno primjenjuju.

VI.9.2. Uredba sa zakonskom snagom o ustanovama ("Sl. list R BiH, broj 6/92.")

Predsjedništvo R BiH je 8. lipnja 1992. godine donijelo Uredbu sa zakonskom snagom o ustanovama, i u ovoj uredbi u članku 3. stavak 3. stoji: "Javnu ustanovu može osnovati Skupština Republike Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Skupština R BiH), skupština općine, skupština gradske zajednice i vjerske zajednice,

samostalno ili sa drugim pravnim odnosno fizičkim licem, kada nadležna skupština ocijeni da za njeno osnivanje postoji javni interes.”

Dakle, iz ove uredbe jasno proizlaze ovlasti vjerskim zajednicama da osnivaju javne ustanove pod uvjetom da “nadležna skupština ocijeni da za njeno osnivanje postoji javni interes”. Koja je skupština (odnosno vijeće jer su sada drugačiji nazivi), ovisi o kojoj djelatnosti se radi; da li je ta djelatnost u nadležnosti općine ili grada ili kantona, odnosno Federacije.

Što se sve podrazumijeva pod ustanovom regulirano je člankom 1. ove uredbe.

Prema ovoj odredbi veoma je široko područje društvenog djelovanja u kojem mogu aktivno sudjelovati i vjerske zajednice, počevši od obrazovanja do zdravstvene zaštite i socijalnog zbrinjavanja.

Na razini Federacije nije donesen zakon o ustanovama, pa se primjenjuje ova uredba, osim ako neke stvari nisu drugačije uređene kantonalnim-županijskim propisom, imajući u vidu podjelu nadležnosti između Federacije i kantona-županije.

VI.9.3. Zakon o mirovinsko-invalidskom osiguranju (“Sl. novine F BiH”, broj 29/98.)

U članku 11. stavak 1. točka 2 ovog zakona regulirano je pitanje obveznog osiguranja tako da propisuje obvezno osiguranje na teritoriji Federacije osoba “koje, u skladu s posebnim propisima samostalno u vidu zanimanja obavljaju profesionalnu djelatnost, te vjerski službenici”.

U drugim odredbama zakona razrađena je tehnika osiguranja.

Isti zakon Republike Srpske (“Sl. glasnik RS”, 36/97.) u članku 15. izdvaja osiguranike-vjerske službenike i propisuje “Osiguranik-verski službenik, u smislu ovog zakona, je lice koje na osnovu rešenja nadležnog verskog organa odnosno verske zajednice obavlja službeničku dužnost ili versku službu.”

Uočljiva je razlika odgovarajućih odredbi u zakonu FBiH i RS.

Zakon FBiH samo navodi vjerske službenike u skupini obveznih osiguranika ne razrađujući ništa dalje, dok zakon RS, to pobliže određuje, tako da se prethodno traži rješenje nadležnog vjerskog organa, odnosno vjerske zajednice o obavljanju vjerske službeničke dužnosti.

Ova materija može biti regulirana u ovom zakonu, a može biti generalno uređena i u zakonu o pravnom položaju vjerskih zajednica.³⁴

VI.9.4. Zakon o obrani FBiH i RS

Obadva zakona imaju odredbe koje se odnose na “prigovor savjesti” što se, između ostalog, veže za ispovijedanje vjere odnosno učenja pojedinih vjerskih zajednica, iako ovo ne mora biti pitanje religije nego i šire slobode uvjerenja i savjesti.

Pitanja djelovanja vjerskih zajednica u okviru profesionalnih postrojbi vojske, regulirano je za sada provedbenim propisima koje donosi ministar obrane.

VI.9.5. Zakon o izvršenju kaznenih sankcija (“Sl. novine F BiH, broj 44/98.”); “Sl. glasnik RS, 27/93. i 16/95.”)

³⁴ Neredovite i niske mirovine, u prosjeku 155 KM u F BiH i 120 KM u RS, su dovoljan znak zaista teškog stanja umirovljenika.

U članku 12. (F BiH) je propisano da “Osuđena osoba ima pravo zadovoljavati svoje vjerske potrebe. Ustanove su obvezne osigurati uvjete za zadovoljenje vjerskih potreba.”

Ove odredbe se razrađuju u podzakonskom aktu, te se kao takve uglavnom primjenjuju u F BiH.

Zakon RS ima posebno potpoglavlje koje nosi naziv “Zadovoljenje verskih obreda” i čl. 107. do 111. razrađuju prava osuđenih u vrijeme izvršenja kazne zatvora te ulogu vjerskih zajednica.

Mišljenja smo da je ovo bolje rješenje nego u zakonu FBiH, jer zakon ima jaču snagu od provedbenog propisa i ne može se tako lako promijeniti kao provedbeni propis.

VI.9.6. Zakon o humanitarnoj djelatnosti (“Sl. novine FBiH”, broj 35/98.)

Ovo je jedna od djelatnosti gdje su vjerske zajednice vrlo aktivne i daju neizmjeran doprinos rješavanju humanitarnih pitanja posebno u kriznim situacijama kao što je rat ili neke elementarne nepogode ili pak u siromašnim područjima našeg planeta.

Članak 7. st. I. ovog zakona regulira da “Humanitarne organizacije mogu osnovati...vjerske zajednice i njihove organizacije...”

Dakle, ovdje se izričito navode vjerske zajednice i njihove organizacije, a u članku 13. st. I. točka 4. propisuje se tko donosi odluku o osnivanju humanitarne organizacije. To je: “ovlašteno tijelo vjerske zajednice i njezine organizacije ako je osnivač vjerska zajednica ili njezina organizacija”.

VI.9.7. Zakon o osnovnom obrazovanju (“Sl. novine Kantona Sarajevo”, broj 7/98.)

Na razini BiH, niti na razini F BiH, nema jedinstvenog zakona o osnovnom, odnosno srednjem obrazovanju. Prema Ustavu Federacije BiH, ovo je nadležnost kantona-županija. Ovi zakoni su doneseni u svim kantonima-županijama, a mi ćemo ovdje razmotriti s aspekta vjerskih zajednica, zakon Kantona Sarajevo.

U poglavlju II. čl. 7. regulirano je osnivanje i rad osnovnih škola. Tako je u članku 7. stavak 2. propisano “Osnovnu školu kao javnu ustanovu može osnovati Kanton, i vjerska zajednica samostalno ili s drugim pravnim ili fizičkim licem, kada Kanton ocijeni da za njeno osnivanje postoji javni interes u skladu sa zakonom.”

Nastavni plan, gdje osnivač nije Kanton, podliježe prethodnoj suglasnosti ministra obrazovanja.

Formalno gledano, procedura je vrlo jednostavna. Traži se odluka nadležnog tijela vjerske zajednice i suglasnost Kantona o postojanju javnog interesa.

Jedan od uvjeta za obavljanje djelatnosti jest i dobivanje suglasnosti na nastavni plan, da bi se osigurala jedinstvenost nastavnog plana u njegovom najvećem dijelu na područje jednog kantona.

Koliko nam je poznato ova materija je isto ili slično regulirana i u odgovarajućim zakonima drugih kantona-županija.

VI.9.8. Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo (“Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 11/98. i 9/00.”)

U odnosu na odredbe o osnovnom obrazovanju, nema bitnih razlika u ovom zakonu. Članak 9. je regulirao pravo vjerskih zajednica da samostalno ili s drugim pravnim ili fizičkim osobama osnuju srednju školu kao javnu ustanovu.

Ove škole rade s istim pravima i obvezama kao i druge kojima je osnivač npr. Kanton (tj. podliježu upisu u registar škola, sudski registar itd.) Kad su u pitanju statusne promjene kod škola koje su osnivači vjerske zajednice, one se vrše i samo uz prethodnu suglasnost ministra obrazovanja.

VI.9.9. Zakon o predškolskom obrazovanju ("Sl. novine K. S., broj 1/96., 3/96., 16/97. i 9/2000.")

I u ovoj oblasti je dano pravo vjerskim zajednicama da samostalno ili s drugim pravnim ili fizičkim osobama osnuju predškolsku ustanovu, kad se ocijeni da postoji javni interes (čl. I. stavak 2.). Ovdje najviše dolaze u proceduri do izražaja općinska vijeća, odnosno općinske službe.

VI.9.10. Ostali zakoni

Ima još nekih zakona koji načelno daju vjerskim zajednicama ista prava kao i drugim pravnim osobama, ali znatan je broj nereguliranog stanja. Ovdje ćemo ukazati samo na neka otvorena pitanja koja su samo djelomično, neadekvatno ili pak nikako regulirana.

Npr. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima u kojem bi se na jasan i nedvosmislen način uredilo pravo vjerskih zajednica da mogu biti nositelji prava vlasništva i drugih stvarnih prava; Zakon o gospodarskim društvima u kojem bi se reguliralo jasno da vjerske zajednice mogu osnivati gospodarska društva; Zakon o izvršnom postupku ili Ovršni zakon, kojim bi se reguliralo da nad stvarima i pravima u vlasništvu vjerskih zajednica koje su nužne za obavljanje njihovih djelatnosti ne može se provesti ovrha; Zakon o zdravstvenoj zaštiti, koji bi jasno uredio mogućnost vjerskih zajednica da budu vlasnici ustanova za zdravstvenu njegu u kući, poliklinike, opće bolnice, specijalne bolnice, ljekarne i lječilišta; Zakon o javnom priopćavanju, gdje bi se uredilo pitanje tiska, radija, televizije, programi novinskih agencija i druga javna glasila i elektronički mediji (S ovim u vezi je i Zakon o telekomunikacijama); Zakon o izdavačkoj djelatnosti, kojim ne bi bilo nikakvih ograničenja u pogledu izdavanja knjiga i drugih publikacija u smislu sadašnjeg ograničenja samo na vjerski tisak. Još su značajni: Zakon o javnom okupljanju, kojim bi se uredilo okupljanje građana radi njihovih vjerskih interesa, a vrlo interesantne mogu biti pojedine odredbe novog Obiteljskog (Porodičnog) zakona (pitanja vezana za registraciju braka).

Pošto vjerske zajednice svoje vjerske poslove ne obavljaju s ciljem stjecanja dobiti, onda ne trebaju biti obveznici plaćanja poreza na dobit niti poreza na dodanu vrijednost.

S posebnom pozornosti iščekuje se donošenje Zakona o restituciji u BiH, odnosno njezinim entitetima i Brčko Distriktu. Očekuje se da će ovaj zakon urediti povrat imovine vjerskih zajednica oduzet tijekom vladavine komunističke vlasti.

Za Katoličku crkvu od posebnog značenja bili bi ugovori između Svete Stolice i Bosne i Hercegovine. Ni jedan ugovor ove vrste nije do sada potpisan, a ex Jugoslavija ima potpisan Protokol o pregovorima koji su vođeni između predstavnika Vlade Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i predstavnika Svete Stolice, sačinjen 25. VI. 1966. godine u Beogradu.

Bosna i Hercegovina nije preuzela ovaj Protokol kao svoj.

VI.10. Završna razmatranja

1. Ustav Bosne i Hercegovine, Ustav Federacije Bosne i Hercegovine, ustavi kantona-županija u FBiH, te Statut Brčko Distrikta, pitanje ispovijedanja vjere tretiraju u poglavlju ljudskih prava i sloboda zajamčenih Europskom Konvencijom. O djelovanju vjerskih zajednica nemaju ni riječi.
2. Ustav Republike Srpske sadrži odredbe o slobodi ispovijedanja vjere, ali i odredbe o djelovanju vjerskih zajednica. Ovaj ustav svojim ustavnim odredbama preferira jednu vjersku zajednicu (Srpsku pravoslavnu crkvu), što je automatski stavljalo u neravnopravan položaj ostale vjerske zajednice koje djeluju na prostoru Republike Srpske.
3. Postojeći zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica je anakroničan, i nužno je što brže donošenje novog zakona.
4. Pitanje pravne osobnosti vjerskih zajednica mora se urediti novim zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica jer u Bosni i Hercegovini, a tako je i u drugim zemljama, pravna osobnost se stječe upisom u odgovarajući registar na temelju zakona. Ovdje bi bilo prirodno da registar vjerskih zajednica vodi nadležno tijelo za poslove uprave na razini države. Ovaj zakon bi se trebao donijeti na razini države, a ne entiteta.
5. Neosporno je da se vjerske zajednice *sui generis* razlikuju od ostalih mogućih oblika udruženja građana, te političkih stranaka i da se s njima ne mogu izjednačavati.
6. Također, zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica ne bi trebao dirati u unutarnje ustrojstvo vjerskih zajednica, jer to je stvar vlastitih pravnih akata vjerskih zajednica.
7. Nužno je stoga novim zakonom propisati da su vjerske zajednice pravne osobe i da pravnu osobnost stječu upisom u evidenciju zakonom određenog tijela državne uprave. Treba propisati osobine koje označavaju vjersku zajednicu i čine je različitom od drugih pravnih osoba. Ovo se mora temeljiti na članku 9. Europske Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda po kojoj je sloboda svakog da zajedno s drugima ostvaruje slobodu vjeroispovijedi i slobodno javno očituje vjeru, te sljedstveno tome vjerske zajednice označava pravnim osobama koje su osnovane radi organiziranog vjerskog života, a osobito javnog i jednakog očitovanja vjere te obavljanja obreda, vjerskih poslova i drugih djelatnosti.
8. Sukladno Europskoj Konvenciji (članak 9. stavak 2.) moguća su i neka ograničenja kod djelovanja vjerskih zajednica, pa čak i odbijanje upisa odnosno registracije, ako vjerska zajednica očituje vjeru na štetu života, zdravlja i imovine njenih vjernika i drugih građana ili protivno pravnom poretku ili javnom moralu, pri čemu o tome konačnu odluku treba donijeti tijelo sudbene vlasti.
9. Novim zakonom trebalo bi se urediti i pitanje nepovredivosti prostora vjerskih zajednica.
10. Pomoć države vjerskim zajednicama, također bi morala biti decidno uređena i ne ovisiti od volje pojedinca. Pitanje uvođenja tzv. crkvenog poreza je jedno od pitanja koje bi se trebalo raspraviti pri donošenju novog zakona, kao i pitanje

neplaćanja poreza odnosno carina za predmete koji vjerskoj zajednici odnosno njenim službenicima služe za obavljanje vjerskih potreba.

Ima još niz otvorenih pitanja koja bi se trebala raspraviti pri donošenju novog zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, kako bi se transparentno uredio odnos između Crkava i vjerskih zajednica sa institucijama vlasti Bosne i Hercegovine, kako bi se omogućilo funkcioniranje vjerskih zajednica BiH u smislu potpune ravnopravnosti i sigurnosti.

Cijelo prethodno izlaganje ukazuje da se kroz mnoštvo bosansko-hercegovačkih pozitivno-pravnih propisa o Crkvama i vjerskim zajednicama govori kao o pravnim subjektima. Međutim, problem nije riješen u samoj biti s obzirom da još uvijek nije reguliran i zakonski definiran specifikum Crkava i vjerskih zajednica kao socijalnog fenomena.³⁵ Nereguliranost statusa Crkava i vjerskih zajednica u BiH istima stvara čitav niz problema u oblastima života koje bi smo trebali smatrati banalnim. Npr. već samo otvaranje bankovnog računa za Crkve i vjerske zajednice predstavlja problem s obzirom da nisu ni pravne ni fizičke osobe. Također se, prilikom ostvarivanja prava Crkava i vjerskih zajednica u redovnim upravnim i sudskim postupcima, tijelima nadležnim za odlučivanje ostavlja mogućnost diskretnog odlučivanja o njihovoj pravnoj osobnosti. Nisu rijetke odluke sudova, odnosno drugih tijela nadležnih za odlučivanje, kojima se zahtjevi Crkava i vjerskih zajednica odbacuju bez razmatranja kao izjavljeni od neovlaštene osobe - što je nespojivo s modernim demokratskim načelima. Nedostatak pravne regulative i u ovoj oblasti smatramo reliktom bivšeg propalog socijalističkog sustava, ali je također i posljedica postdaytonske anarhije nastale zbog mnogobrojnosti tijela sa zakonodavnim ovlastima i međusobne nekonzistentnosti između njih.

Kao što je vidljivo iz cijelog Izvješća ni u ovoj oblasti stvari ne funkcioniraju kako bi trebale. Pokretanjem inicijative za donošenje Zakona o pravnom položaju Crkava i vjerskih zajednica od strane četiri tradicionalne religijske konfesije u BiH, a kroz instituciju Međureligijskog vijeća BiH, može se reći da je rješavanje ove problematike došlo u fazu predparlamentarnog razmatranja. S obzirom da se radi o u cijelosti usuglašenom tekstu Zakona, inicijativu treba promatrati kao znatan iskorak na put tolerancije i međusobne snošljivosti, bez čega BiH zasigurno ne može opstati.

³⁵ Ovdje o Crkvama i vjerskim zajednicama govorimo u društvenom kontekstu.